

EDUCAȚIA INCLUZIVĂ – O PERSPECTIVĂ MODERNĂ ASUPRA EDUCAȚIEI

Aurelia RACU, dr. hab., conf. univ.

Summary

This study contains a series of arguments regarding the necessity to reform the special education system and to simultaneously develop an integrated education system, starting from the need to maintain the special schools while giving them new function and roles. We present a synthesis of the trend to follow through which existing Moldavian areal special schools may achieve new functions, transforming themselves into resource centers for inclusive education.

Preocuparea comunității internaționale pentru promovarea principiului *Educație pentru Toți* datează încă din anul 1948, când a fost adoptată Declarația Universală a Drepturilor Omului. De atunci, arsenalul pus la îndemâna apărătorilor drepturilor omului, inclusiv prin prisma dizabilității, s-a îmbogățit cu un șir de documente programatice care, fără exagerare, au schimbat lumea în bine. Iată câteva dintre acestea: Convenția cu privire la Drepturile Copilului, adoptată de către Adunarea Generală ONU prin Rezoluția 44/25 din 20 noiembrie 1989, ratificată de Republica Moldova în 1990; Declarația Conferinței Mondiale a Educației pentru Toți, desfășurată la Jomtien (Thailanda) în 1990; Declarația UNESCO de la Salamanca (Spania), adoptată la 10 iunie 1994; Regulile Standard privind Egalizarea de Șanse pentru Persoanele cu Handicap, adoptate de către Adunarea Generală a ONU în 20 decembrie 1993 (Rezoluția 48/96); Convenția cu privire la Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (ONU 2006) etc.

Constituirea și dezvoltarea învățământului incluziv necesită eforturi substanțiale de informare, proiectare-planificare, formare și perfecționare la nivelul: *personalului didactic* (din învățământul special și din întregul învățământ), *a managerilor educaționali*, *a factorilor comunitari implicați în învățământ*.

Elaborarea și aplicarea noilor prevederi ale Codului Educației privind învățământul integrat și racordarea la tendințele și practicile europene de realizare a unei *Educații pentru Toți* copiii **necesită, mai întâi, eforturi teoretice, de fundamentare psihopedagogică a schimbărilor necesare în domeniul învățământului – la nivel conceptual și atitudinal.**

Sunt necesare apoi **eforturi practice** organizatorice, de **intervenție curriculară și metodologică**, de **formare și perfecționare a profesorilor**, de **evaluare a activității** acestora și, din perspectiva **sprijinului progresului școlar** al copiilor cu dificultăți, **de alocare a resurselor** etc.

Scopul cercetării: Evaluarea cunoștințelor, atitudinilor și practicilor în domeniul incluziunii educaționale a copiilor cu cerințe educative speciale (CES), la nivel de familie, școală și comunitate. Promovarea unor cercetări bazate pe analiza programelor alternative de formare profesională internă a cadrelor didactice ce determină depășirea *obstacolelor și rezistențelor la implementarea sistemului educațional incluziv* și crearea unui climat favorabil în școală pentru *implementarea strategiilor de trecere la educația de tip incluziv*.

Obiectivele cercetării: analiza situației educației incluzive la nivelul instituțiilor școlare; identificarea percepțiilor și a barierelor care există la nivel atitudinal și comportamental al cadrelor didactice din școli cu privire la trecerea către educația de tip incluziv; înaintarea recomandărilor privind promovarea și implementarea incluziunii educaționale a copiilor cu CES; formularea de recomandări și materiale pentru implementarea de planuri de formare continuă internă sub forma de

trening-uri informative și formative pentru educația incluzivă.

Ipotezele de cercetare: există o relație de interdependență între nivelul de cunoștințe cu privire la conținutul și specificul educației incluzive și deschiderea către adoptarea și antrenarea pozitivă pe direcția trecerii școlii la o școală de tip incluziv; nivelul de competențe/abilități a cadrelor didactice, necesare educației incluzive este un factor cu potențial facilitator pentru antrenarea într-un proces de trecere a școlii la o școală incluzivă; creșterea potențialului de lucru în echipă a cadrelor didactice afectează pozitiv integrarea acestora pe direcția trecerii la educația incluzivă.

Metodologia cercetării

Trecerea sistemului educațional moldovenesc către un sistem în care **toți actorii școlii** trebuie **să promoveze, să dezvolte și să securizeze un climat de respect al diversității** impune aplicarea celor mai bune practici care să: *sprrijine procesul de transformare a școlilor în acest sens; să ajute la depășirea obstacolelor și a rezistenței la schimbare a actorilor școlii pe fondul necesității de adoptare de noi metode pedagogice; să ajute la identificarea celor mai bune metode de perfecționare a cadrelor didactice în sensul eficientizării calității activității lor și adaptării la noile norme deontologice și profesionale.*

Analiza literaturii, datele experimentului efectuat și bunele practici din domeniul educației incluzive au confirmat următoarele **etape de trecere a școlilor** către instituții educaționale incluzive prin intermediul **formării continue interne a cadrelor didactice** : **sensibilizarea; programul de formare continuă internă (denumit în continuare training); luarea deciziei; tranziția; evaluarea procesului.**

Pentru a accepta, la nivel conceptual și aplicativ, obiectivul educației incluzive, cadrele didactice, în calitatea lor de actori activi ai preconizatelor schimbări, au nevoie de argumente convingătoare, care ar motiva necesitatea acestei reforme și ar alimenta ideea că tot ce se face este spre binele copiilor/persoanelor cu dizabilități și, în ultimă instanță, spre binele întregii societăți. Doar în aceste condiții, cadrele didactice se vor putea implica, fără rezerve, în efortul de pregătire multaspectrală a acestui proces și, ulterior, de implicare nemijlocită în transformarea școlii autohtone în una cu adevărat pentru toți.

La nivel internațional au fost elaborate și adoptate numeroase acte cu caracter informativ și motivațional, în care se conțin explicații și argumentări plauzibile în favoarea educației incluzive. Unul dintre aceste acte este Dosarul deschis al educației incluzive, elaborat de UNESCO, în care se fac referințe și se aduc argumente în legătură cu raționamentele introducerii în țările membre ONU a principiilor unei educații incluzive în schimbul celor de educație separată.

Justificarea educațională: nevoia de școli incluzive, care să asigure educația tuturor copiilor împreună, înseamnă că în aceste școli trebuie dezvoltate modalități de predare care să răspundă la diferențele individuale și, astfel, să beneficieze toți copiii.

Justificarea socială: școlile incluzive sunt capabile și în măsură să schimbe atitudinile față de diferențe, prin aceea că educă toți copiii împreună și creează temelia pentru o societate dreaptă și nediscriminatorie.

Justificarea economică: este posibil ca înființarea și menținerea școlilor care educă toți copiii împreună să coste mai puțin decât înființarea unor sisteme complexe de diferite tipuri de școli specializate pentru diferite grupuri de copii. Bineînțeles, dacă aceste școli incluzive oferă o educație

eficientă tuturor elevilor, atunci acestea devin mijloace și mai rentabile din punct de vedere al costurilor pentru asigurarea educației pentru toți.

Trecerea de la sistemul separat al educației copiilor la cel incluziv nu este posibilă fără o pregătire minuțioasă atât a cadrului legal-normativ, cât și a celui fizic, dar, în special, fără o pregătire/formare de calitate a resurselor umane chemate să traducă în fapt schimbarea, acest ultim aspect prezentându-se ca fiind cel mai anevoios, dificil și îndelungat. Or, această pregătire nu este posibilă de azi pe mâine, ci se constituie într-un proces de durată, mai mare sau mai mică, în funcție de capacitățile financiar-economice și legislativ-normative ale statului, precum și de disponibilitatea tuturor actorilor implicați în acest proces, de a face eforturi susținute, fiecare la locul și în rolul ce îi revin în această operă colectivă.

La baza procesului de trecere la școala incluzivă se află voința politică, susținută de declararea și asumarea, la nivel conceptual, a noilor obiective. Urmează elaborarea cadrului normativ, care ar permite lansarea oficială a procesului de pregătire și de înlesnire a trecerii instituțiilor de învățământ la alte principii de activitate. În calitate de primi pași, la nivel de autoritate educațională centrală se elaborează și se pune în funcțiune planul de formare a resurselor umane prin prisma noilor obiective. Acest plan trebuie să aibă caracter etapizat, prezentând obiectivele de realizat în ordine cronologică, eșalonat pe perioade prestabilite, cu indicarea termenelor de implementare.

În etapa inițială are loc **sensibilizarea opiniei pedagogice și a celei publice** asupra necesității de a schimba cadrul educațional al țării în așa mod, încât ideea de edificare a unei școli pentru toți să devină realitate. Scopul acestei prime etape este de a pregăti mediul profesional al instituțiilor de învățământ, începând cu echipa managerială și continuând cu colectivul de pedagogi și elevi, precum și cu, comunitatea de părinți, ca parte importantă a mediului social. Obiectivul sensibilizării poate fi atins prin diverse modalități și forme de activitate. La baza sensibilizării se află informarea obiectivă asupra problemei, cu prezentarea implicită a unor modele funcționale, testate cu succes în alte țări și potrivite pentru a fi preluate și implementate în condițiile autohtone. De asemenea, în această perioadă sunt combătute prin argumente și dovezi incontestabile opiniile preconcepute și stereotipurile frecvent întâlnite în societate și, deopotrivă, în mediul pedagogic cu privire la dizabilitate și la purtătorii acesteia. Un capitol aparte în activitatea de sensibilizare le revine problemelor pe care le ridică noțiunea de cerințe educaționale speciale. Experiența internațională demonstrează că, de cele mai multe ori, reprezentările eronate și ostile decurg din lipsa de cunoaștere, din dezinformare sau din informare insuficientă și unilaterală referitoare la dizabilitate și la necesitățile educaționale, sociale și individuale ale persoanelor cu deficiențe, dar mai ales cu privire la eventuala contribuție a acestora la dezvoltarea/ameliorarea societății, în acest domeniu, de regulă, înregistrându-se cele mai rezistente și sceptice opinii. Doar informarea bazată pe fapte concrete, explicația pertinentă și argumentată, efortul susținut și consecvent de schimbare a viziunilor preconcepute pot conduce la succes.

Următoarea etapă presupune **elaborarea și implementarea unui plan general de formare continuă a cadrelor didactice**, cărora le revine misiunea de a face nemijlocit schimbarea. Activitățile de formare implică, pentru început, cadre didactice și manageriale care manifestă înțelegere și împărtășesc întru totul ideea incluziunii școlare. De regulă, primele grupe de cursanți sunt constituite din voluntari și, după cum arată experiența internațională, la finele instruirii aceștia devin, ei înșiși, formatori pentru colegii lor mai puțin deschiși spre schimbare. În cadrul activităților de formare cursanții sunt familiarizați cu principiile teoretice și mecanismele de implementare a

acestora în mediul școlar concret, accentul punându-se pe aspectele și momentele problematice, pe tehnicile și metodele mai dificile de soluționare a cazurilor complexe și severe. Arsenalul didactic aplicabil în școala incluzivă este analizat în funcție de tipurile și gradele de dizabilitate, astfel încât activitățile și metodele aplicate să fie conforme potențialului, cerințelor educaționale speciale ale elevului concret și, nu în ultimul rând, așteptărilor, legate de școală, ale familiei. Activitățile teoretice ale formării vor fi susținute, în mod obligatoriu, de activitățile practice (trainingurile) și asta deoarece realitatea întotdeauna este mai diversă și mai surprinzătoare prin manifestările sale decât cele mai sofisticate și amănunțite instrucțiuni metodice. Doar prin activități practice la clasă, cadrul didactic capătă încredere în forțele proprii și devine un profesionist competent, capabil să ia decizii prompte și corecte în orice situație. Contactul direct cu elevii cu CES îl face să simtă diferența dintre a lucra cu elevi obișnuiți și a lucra cu elevi deosebiți. Ca urmare, cadrul didactic își poate revizui în mod obiectiv arsenalul de metode și instrumente, adaptându-l la formele și conținuturile procesului instructiv/educativ de tip incluziv. Doar în acest caz, demersul său profesional va deveni accesibil tuturor elevilor și astfel se vor asigura finalitățile urmărite. Totuși, activitățile de formare a cadrelor din școala incluzivă nu vor viza doar aspectele didactice, oricât de importante ar fi acestea. Pedagogul din școala incluzivă are misiunea de a deveni liantul dintre elevii cu și fără dizabilități și, respectiv, dintre cele două categorii de părinți, un model de comportament imparțial și binevoitor, o sursă credibilă de informare și consiliere, un garant al succesului școlar și al șanselor sociale egale pentru toți.

Scopul formării profesionale a cadrelor pentru viitoarea școală incluzivă este convigerea asumată asupra avantajelor pe care le prezintă aceasta în raport cu școala obișnuită, convingere soldată cu o **activitate decizională adecvată** noilor obiective propuse. Doar, dacă la nivel managerial și didactic se va conștientiza necesitatea schimbării, deciziile ce vor urma vor avea caracter durabil și ireversibil. Or, aceste decizii vizează trecerea de la faza instructiv teoretică la faza de implementare practică a principiilor incluziunii școlare, ceea ce presupune adaptarea mediului fizic, reorganizarea componentelor funcționale, consolidarea colectivului didactic și non-didactic în vederea obținerii unui randament maxim în noile condiții de activitate.

Etapă de bază, marcată de cele mai numeroase probleme și dificultăți, este **trecerea** propriu-zisă, prin decizie asumată, de la teorie la practică. Faza de tranziție este, de fapt, o evaluare, a tot ce s-a făcut până la ea, în domeniul formării cadrelor manageriale și didactice, pregătirii acestora pentru a produce schimbarea și pentru a proiecta succesul acesteia. Acum, în faza tranziției, se va vedea clar:

- cât de temeinic au fost însușite noile modalități de activitate și de abordare a funcțiilor didactice modificate în conformitate cu principiile școlii incluzive;
- în ce măsură sunt dispuse cadrele să-și adapteze demersul didactic la noile cerințe de accesibilizare a procesului instructiv/educativ pentru toți elevii;
- cum își acceptă acestea rolul și funcțiile suplimentare de promotori ai schimbării, de verigă de legătură între diverși actori sociali;
- cum a activat echipa managerială pentru a convinge autoritățile și, eventual, donatorii din sectorul asociativ de necesitatea investirii mijloacelor financiare și materiale în adaptarea mediului școlar și în dotarea acestuia cu utilajele, dispozitivele și instrumentarul necesar bunului mers al educației incluzive;

• cât de determinat este colectivul didactic al școlii să persevereze în eforturile de implementare a principiilor incluzive, fără a se abate de la calea aleasă și fără a face concesii în detrimentul finalităților urmărite.

Etapa de implementare a ideilor de incluziune educațională nu are un termen limită, când s-ar putea afirma că a luat sfârșit. Odată lansată, schimbarea capătă caracter continuu, permanent și mereu perfectibil. Se schimbă generațiile de elevi și de cadre, fiecare având specificul și capacitățile proprii de implicare în procesul instructiv/educativ, ceea ce necesită o adecvare constantă la condițiile în continuă schimbare. Procesul în cauză îi conferă incluziunii un caracter durabil, cu tendință clară spre permanentizare.

Totuși, pentru a ține sub control direcțiile acestui proces este necesară **evaluarea intermediară**, la diferite etape, a acestuia. Doar așa, actorii implicați vor putea fi siguri că se mișcă în direcția corectă și că eforturile depuse nu sunt zădarnice. Activitățile evaluative necesită a fi pregătite minuțios, prin implicarea unui număr cât mai mare de specialiști cu diverse profiluri, de regulă – membri ai echipei multidisciplinare, dar și a experților din afara școlii, de exemplu – din mediul academic și universitar, a părinților, a donatorilor, a reprezentanților mediului de afaceri în calitate de eventuali angajatori ai absolvenților școlii etc. Prin evaluare intermediară se face ajustarea pertinentă a procesului de instruire la condițiile în continuă schimbare din societate, economie, politică, în măsura în care aceste domenii influențează activitatea școlii. De asemenea, evaluarea permite corectarea planurilor și programelor pe termen mediu și lung prin racordare la noile realități din societate. Iar viziunea de ansamblu, pe care o oferă un proces bine organizat de evaluare, le permite echipei manageriale și colectivului didactic să activeze în condiții de maximă transparență și flexibilitate, cu deschidere largă spre eventualele transformări, impuse de însăși realitatea.

Bibliografie

1. Racu, Aurelia, (coord.), Incluziunea socială a persoanelor cu cerințe educaționale speciale prin dezvoltarea parteneriatului: familie-echipa multidisciplinară – comunitate, Tipografia Foxtrot, Chișinău, 2012.
2. Racu, Aurelia, Racu Sergiu, Dicționar enciclopedic de psihopedagogie specială, ÎS Tipografia Centrală, Chișinău, 2013.
3. Racu, Aurelia, Popovici, D.V., Racu, Sergiu, Danii, Anatol, Psihopedagogia integrării, ÎS Tipografia Centrală, Chișinău, 2014.
4. Racu, Aurelia, (coord.), Integrarea persoanelor cu dizabilități: Percepții și bariere, Ed. Pontos, Chișinău, 2014.